

Perdix perdix

Rapphöna

Fåglar

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
A2ce

Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Galliformes (hönsfåglar), **Familj:** Phasianidae (fasanfåglar), **Släkte:** *Perdix*, **Art:** *Perdix perdix* - raphhöna (Linnaeus, 1758) **Synonymer:** *Tetrao Perdix* Linnaeus, 1758

Kännetecken

Rapphöna är en kortstjärtad, kompakt hönsfågel, stor ungefär som tamduva, skogsduva eller kaja. Ansiktet är orangebrunt, bröst och kroppssidor är askgrå medan ryggen är fint melerad i olika bruna nyanser, svart och grått. På buken syns en stor mörkbrun, hästskoformad fläck och på de grå flanksidorna är kastanjebruna tvärband iögonenfallande. Stjärten är roströd, vilket är påtagligt när fåglarna stöts upp och snabbt flyger bort med skärrande läten.

Utbredning och status

I Sverige var raphhönan under 1930- och 1940-talen en vanlig fågel norrut till Värmland-Dalarna-Hälsingland-Medelpad, fåtalig och oregelbunden i kustlandet norrut till Norrbotten. Sedan 1950-talet har arten minskat kraftigt. Således har raphhönan försvunnit inom det norrländska kustlandet och även i Dalarna och Värmland. Den ursprungliga populationen i Mälardalen är förmodligen även den utgången. Det fåtal fåglar som numera observeras i Mälardalens län är sannolikt samtliga utsatta av jägare och bönder. I södra Sverige har stammarna varit svaga och mycket lokalt utbredda. Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet kunde man dock skönja en ökning av antalet raphhöns. Denna ökning var troligtvis en effekt av onormalt varma vintrar, minskande rävstammar (pga. skabbepidemin) och en jordbrukspolitik som medförde en viss förbättring av raphhönsbiotopen (t.ex. trädesbruk). De enda landskap som fortfarande har förhållandevis starka stammar är Öland och Skåne, men även här är en stor andel av raphhönsen utsatta av jägare. Populationsstorleken är osäker men uppskattades år 2009 till cirka 14000 par. Säkra data på populationstrend för beståndet som helhet de senaste 12 åren (tre generationer) saknas, men med stor sannolikhet har populationen minskat med minst 10 %. I sydligaste Sverige visade inventeringar i intensivodlad jordbruksmark på en täthet strax över 2 par/km² under 1991. Mer omfattande inventeringar med hjälp av fågelhundar under perioden 1991–1996 visade följande tätheter: Uppland <1; Östergötland 2,5; Västergötland 1,5; Skåne 2; Gotland 4,5 och Öland 6 par/km². Inventeringarna gjordes i marker där vilda raphhöns tidigare hade observerats, men där tätheten var okänd. Utsättningar sker regelbundet på många olika ställen i riket. Som exempel kan nämnas att 4102 raphhöns utsattes på en 128 120 ha stort jaktområde i Skåne år 1996 och vid jaktsäsongens slut hade man en ”bag” av 1678 individer. Utsättning som en metod för att återetablera en stam är emellertid mycket tveksam då dödligheten (förutom själva jakten) hos uppfödda och utsatta raphhöns är mycket hög. I jämförelse med naturliga kycklingar har de uppfödda kycklingarna inga föräldrar som lär ut vilka av de olika medfödda skydds beteendena som ska användas när t.ex. höken eller räven är framme. Dessutom har dessa kycklingar svårt med omställningen från uppodlarens kraftfoder till naturligt foder. Raphhönsans utbredningsområde sträcker sig från Nordamerika i väster till Altai i öster, och från centrala Finland i norr ned till de övre delarna av medelhavsområdet och norra Iran. De högsta tätheterna i Europa noterades under perioden 1890–1914. Därefter påbörjades en långsam tillbakagång vilken drastiskt accentuerades i början av 1950-talet i hela utbredningsområdet. Fortfarande i slutet av 1990-talet minskade raphhönan kraftigt i samtliga Västeuropeiska länder, t.ex. i Polen med minst 60 % 1990–2000.

Rapphönan är bunden till det öppna kulturlandskapet och då företrädesvis i inte alltför intensivt uppodlade områden. I slutet av februari och början av mars väljer de unga hönorna bland de stridande tupparna och bildar par som kan hålla samman livet ut, så kallad livstids monogami. Boet placeras i tät skyddande vegetation i de odlade grödorna, eller utefter väg- och dikeskanter, under häckar eller snår om sådana finns. Äggläggningen sker i slutet av maj och juni. Antalet ägg varierar normalt mellan 10–20 och antalet per höna ökar ju längre norrut man kommer. I norra Europa inklusive Skandinavien är genomsnittskullen vid kläckning 13,8. Rekordet i antal ägg hålls av en höna i Finland med hela 36 ägg! Således har de nordligaste hönorna förmågan att lägga ägg som i vikt överstiger hönans egen kroppsvikt. Fulltaliga kullar påträffas fr.o.m. slutet av juni. Ruvningstiden är 24–25 dagar. Kycklingarna, som är borymmare, blir flygga efter 13–14 dagar, dvs. vid månadsskiftet juli–augusti. Kullen håller samman som en familj under hösten och vintern. För att tillgodose sitt proteinbehov under tillväxtperioden lever kycklingarna uteslutande av insekter under de första 3–8 veckorna, och till favoriterna hör trampörtsbladbaggar, stinkflyn och bladstekellarver. Den tid som kycklingarna är beroende av insekter bestäms av tillgången, dock minst tre veckor. Vid dålig insektstillgång förlängs perioden i försök att kompensera för underskottet i kycklingarnas kvävebalans. Därefter sker en successiv övergång till vegetabilisk diet, bestående av gröna växtdelar och frön. I grönfodret dominerar klöver, gräs samt höst- och vårsäd, medan fröna härstammar från olika ogräs, speciellt från släktena *Polygonum*, *Galeopsis* och *Stellaria*. Rapphönan är stationär och förflyttar sig sällan längre sträckor än 2-3 km.

Hot

Den drastiska tillbakagången av rapphönsstammen i hela utbredningsområdet varierar mellan 50–90 %. Områden med långsam utveckling inom jordbruket, t.ex. de Baltiska länderna och Polen, har haft en långsammare nedgång av rapphönsbestånden jämfört med intensivutvecklade jordbruksområden. Mycket tyder på att jordbruksmetoderna är en av de viktigaste populationsreglerande faktorerna. Den väsentligaste orsaken till nedgången är pesticidanvändningen, men även ändrad markanvändning, innefattande ändrade växtföljder och skördetider, införande av nya grödor samt större skördeenheter, missgynnar arten. Man har klart påvisat ett samband mellan kycklingarnas överlevnad och tillgången på vissa insektslarver, bundna till ogräs. Ogräsbekämpningen har således medfört en utarmning av insektsfaunan med följd att kycklingarna tvingas ändra sitt födoval till energifattigare bytesdjur såsom bladlöss. Bladlöss i sin tur, är en av de grupper som insektsbekämpningen huvudsakligen inriktar sig på. För bekämpning av bladlöss används ofta långtidsverkande icke specifika bekämpningsmedel. Detta medför att flertalet av förekommande insektsarter slås ut vid sådana besprutningar. Det har dessutom visat sig att vissa svampbekämpningsmedel också verkar insektsbekämpande. Om kycklingarna får för lite insekter i dieten minskar deras tillväxthastighet, möjligheten att motstå dåligt väder samt ökar predationsrisken och dessutom känsligheten för olika betningsmedel. Det är således inte bekämpningsmedlens giftighet som är den direkta orsaken till rapphönan nedgång utan preparatens indirekta ekologiska effekter. Bristen på föda under vintern är en annan påtaglig faktor, inte minst i norra Sverige, där de moderna växtföljderna lämnar ringa bidrag av lämpligt grönfoder.

Åtgärder

Den jordbrukspolitiska situationen i Sverige förändras fortlöpande på ett sådant sätt att framtiden för rapphönan är mycket oviss. Under en period i slutet av 1980-talet och under 1990-talet början fick jordbrukaren ersättning för sådan mark som togs ur bruk så att "överskottsproduktionen" bromsas upp. Dessa omställningsytor medförde förbättrade rapphönsbiotoper i ett intensivodlat jordbruksområde och en ökning av stammarna var märkbar under denna period. Omställningsytorna utnyttjades till extensivt bete, grön träda eller liknande (obesprutade, ogödslade, öppna marker) som gynnade rapphönan. Efter denna trädesperiod har den jordbrukspolitiska situationen förändrats drastiskt, bl.a. genom större odlingsytor och mer intensiv sädesproduktion. Tidigare forskning har visat att positiva effekter erhålls för rapphönan om öppna diken, låga häckar, gärdesgårdar etc. lämnas intakta. Besprutningsfria zoner runt odlade fält är en annan åtgärd som gynnar rapphönan och den övriga fältfaunan. Storskaliga försök på ett 20-tal gårdar i södra Sverige har visat att denna metod, med 6 m breda obesprutade kantzoner i stråsädesfält, leder till en ökning av kycklingarnas överlevnad som i genomsnitt uppgår till 33 %. I dag står vi inför möjligheten att kunna förbättra jordbruksbiotopen på ett än mer radikalt sätt. Genom att berättiga jordbrukare som ställer om delar av sin mark för rapphöns- och annan faunproduktion till omställningsbidrag, kan vi få ett instrument som skulle få en avgörande betydelse för säkerställandet av rapphönan och den övriga fältfaunans fortlevnad i Sverige. En annan viktig åtgärd är utvecklingen av artspecifika pesticider. I kombination med ekologisk forskning kan morgondagens kemiska bekämpningsmedel utvecklas till en mer miljöanpassad kompromiss som kan få stor betydelse för rapphönsstammens framtida utveckling.

Övrigt

Utländska namn – NO: Rapphøne, DK: Agerhøne, FI: Peltopyy, GB: Grey Partridge. Rapphönan omfattas av Bernkonventionens bilaga III (skyddade djurarter).

Naturvård

Konventioner: Bernkonventionens bilaga III

Fridlysnig: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

Litteratur

- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Birkan, M. 1970. Le Regime Alimentaire de la Perdix Grise Daprès les Contents des Jabots et des Estomacs. *Ann. Zool. Ecol. Anim* 2(1): 121–153.
- Blank, T.H., Southwood, T.R.E. & Cross, D.J. 1967. The ecology of the partridge. I. Outline of population processes with particular reference to chick mortality and nest density. *Journal of Animal Ecology* 36:549–556.
- Chiverton, P.A. & Sotherton, N.W. 1991. The effects on beneficial arthropods of the exclusion of herbicides from cereal crop edges. *Journal of Applied Ecology* 28: 1027–1039.
- Chiverton, P.A. 1999. The benefits of unsprayed cereal crop margins to grey partridges *Perdix perdix* and pheasants *Phasianus colchicus* in Sweden. *Wildlife Biology* 5: 83–92
- Dahlgren, J. 1985. Variation in pesticide susceptibility as a consequence of differences in nitrogen balance. In: *Proceedings XVIIth Congress of the International Union of Game Biologist*, s. 569–570. Brussels.
- Dahlgren, J. 1987. *Partridge activity, growth rate and survival: Dependence on insect abundance*. Thesis s. 93 Lund.
- Dahlgren, J. 1988. Rapphöna *Perdix perdix* L. I: Andersson, S. (red.). *Fåglar i jordbrukslandskapet*. Vår Fågelvärld, suppl. No. 12: 159–166.
- Dahlgren, J. 1991. Boundary free headlands, a partridge (*Perdix perdix*) habitat inexpensive to improve. In: *Proceedings XXth Congress of the International Union of Game Biologist*. Gödöllö.
- Donald, P.F., Sanderson, F.J., Burfield, I.J. et al. 2006. Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds, 1990–2000. *Agriculture Ecosystems & Environment* 116(3-4): 189–196.
- Dowell, S.D. 1990. *The ontogeny of anti-predator behaviour in gamebird chicks*. Unpublished PhD thesis. University of Oxford.
- Dwenger, R. 1973. *Das Rebhuhn*. Die neue Brehm-Bücherei 447. Wittenberg.
- Green, R.E. 1984. The feeding ecology and survival of partridge chicks (*Alectoris rufa*, *Perdix perdix*) on arable

- farmland in east Anglia. *J. Appl. Ecol.* 21: 817–830.
- Göransson, G. 1995. *Mätbara naturvårdsmål för jordbrukslandskapet baserade på indikatorarter (fältvilt)*. Naturvårdsverket.
- Hammer, M., Köie, M. & Spärck, R. 1955. *Undersøgelser over ernæringen hos agerhøns, fasaner og urfugle i Danmark*. Danske Vildtundersøgelser, Hæfte 4.
- Henderson, I.G., Ravenscroft, N., Smith, G. et al. 2009. Effects of crop diversification and low pesticide inputs on bird populations on arable land. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 129(1/3): 149–156
- Kuijper, D.P.J., Oosterveld, E. & Wymenga, E. 2009. Decline and potential recovery of the European grey partridge (*Perdix perdix*) population - a review. *European Journal of Wildlife Research* 55(5): 455–463.
- Liukkonen, T. 2006. Finnish native grey partridge (*Perdix perdix*) population differs clearly in mitochondrial DNA from the farm stock used for releases. *Annales Zoologici Fennici* 43(3): 271–279.
- Liukkonen-Antilla, T., Putaala, A. & Hissa, R. 1999. Does shifting from a commercial to a natural diet affect the nutritional status of hand-reared grey partridges (*Perdix perdix*)? *Wildlife Biology* 5: 147–156.
- Marshall, E.J.P., Brown, V.K., Boatman, N.D. et al. 2003. The role of weeds in supporting biological diversity within crop fields. *Weed Research* 43(2): 77–89.
- Panek, M. 1992. The effect of environmental factors on survival of grey partridge (*Perdix perdix*) chicks in Poland during 1987–1989. *Journal of Applied Ecology* 29: 745–750.
- Panek, M. 1997. The effect of agricultural landscape structure on food resources and survival of grey partridge (*Perdix perdix*) chicks in Poland. *Journal of Applied Ecology* 34: 787–792.
- Pepin, D., Birkan, M. & Angibault, J.M. 2008. Factors affecting changes in grey partridge population dynamics in a French arable farmland over an eleven-year period. *European Journal of Wildlife Research* 54(2): 179–187.
- Potts, G.R. 1986. *The Partridge*. London.
- Pulliainen, E. 1965. Studies on the weight, food and feeding behaviour of the partridge (*Perdix perdix* L.) in Finland. *Annals Acad. sci. fenn. Ser. A.A. iv Biol.* 93: 1–76.
- Pulliainen, E. 1967. On the winter ecology of the partridge (*Perdix perdix* L.) in Finland. *Suomen Riista* 19: 46–62.
- Pulliainen, E. 1971. Clutch size of the partridge (*Perdix perdix* L.). *Ornis Scandinavica* 2: 69–73.
- Pulliainen, E. 1984. Changes in the composition of the autumn food of *Perdix perdix* in west Finland over 20 years. *Journal of Applied Ecology* 21: 133–139.
- Putala, A. & Hissa, R. 1998. Breeding dispersal and demography of wild and hand-reared grey partridges (*Perdix perdix*) in Finland. *Wildlife Biology* 4: 137–145.
- Rands, M.R.W. 1985. Pesticide use on cereals and the survival of partridge chicks: a field experiment. *Journal of Applied Ecology* 22: 49–54.
- Salek, M., Marhoul, P., Pintir, J. et al. 2004. Importance of unmanaged wasteland patches for the grey partridge *Perdix perdix* in suburban habitats. *Acta Oecologica-International Journal of Ecology* 25(1-2): 23–33.
- Southwood, T.R.E. 1967. The ecology of the partridge. II. The role of prehatching influences. *Journal of Animal Ecology* 36: 557–562.
- Southwood, T.R.E. & Cross, D.J. 1969. The ecology of the partridge. III. Breeding success and the abundance of insects in natural habitats. *Journal of Animal Ecology* 38: 497–509.
- Steenfeldt, S., Rasmussen, P.N. & Jensen, T.S. 1991. Food selection in a population of Partridge *Perdix perdix* in Danish arable farmland. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 85: 67–76.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk Fågelatlas*. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
- Tucker, G.M. & Heath, M.F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).

Författare

Jens Dahlgren 1987. Rev. Jens Dahlgren 1991, Philip Chiverton 2002, Martin Tjernberg 2010 © ArtDatabanken, SLU 2010.